

A fasizmus szegedi mártírja

„Élőnek képzelem, társalgok vele, mint a régi rómaiak”

Két év híján fél évszázada, hogy *Békefi György* (1901–1944) festő- és grafikusművészről az utolsó cikk megjelent. Azóta három művészeti lexikon, tucatnyi kézikönyv látott napvilágot, de ezekben hiába keressük a munkásságát sommázó sorokat. *Juhász Gyula* pártfogoltjának, *József Attila*, *Berczeli A. Károly* és *Hont Ferenc* egykori küzdőtársának emlékét egyre kevesebben őrzik. Ma már látjuk, hogy művészete az a hiányzó láncszem, amely *Szöri József* (1878–1914) festészetének társadalmi érzékenységét összeköti *Buday György* (sz. 1907) valóságátlátásával.

Családja több ismert személyt adott Szegednek. Nagybátyja, *Békefi Antal* (1859–1907) novellista, *Dankó* szövegírója, a Szegedi Napló főszerkesztője volt. Unokabátyja, a szegedi születésű *Békefi László* (1891–1962), az ismert színpadi szerző, filmrendező és kabaréíró, *Dachau* poklát is megjárt. Városunkban született másik unokatestvére is, *Békefi István* (sz. 1901) operett- és kabarészerző.

A negyedik ismert *Békefi*, a festő- és grafikusművész 75 éve, 1901. november 11-én született Szegeden. Vasúti kistisztviselő apja korán árván hagyta négy gyermekét. Az öttagú családnak az öze gyi nyugdíj sokszor a legszükségesebbekre sem futotta: volt úgy, hogy napokig krumplilevest ettek. A jó rajkészségű fiú a főreáliskolába járt, ahol iskolatársa volt *Vadász Endre* (1901–1944) festőművész, akit szintén 43 éves korában kergetett a halálba a fasiszta téboly.

Békefi ahhoz a fiatal, lázongó szegedi társasághoz tartozott, amely *Juhász Gyula* szellemi és *Koroknay József* (1888–1955) sokszor anyagi támogatásával a „szellemi oázist” (Vekerei László) jelentette az ellenforradalmi kurzus légkörében. E kör tagja volt — többek között — *Hont Ferenc* költő, a későbbi rendező; *Berczeli A. Károly*, a kétszer is kicsapott rebellis diák, költő; *Vér György*, a mártírhaltalt halt költő, író és hírlapíró, a *Délmagyarország* történetének egyik legragyogóbb alakja; *Pór Tibor* költő, a Szeged munkatársa; *Erg* (Berger) *Agoston*, *Szell István* és *Kormányos István* költők; *Jenő István*, a csoport szócsöve, a *Színház* és *Társaság* egyik szerkesztője. Ebbe a körbe került — *Esperit*ek idősebb társaságából — *József Attila* is. A fiatalok kedvenc találkozóhelye *Békefiék* *Tisza Lajos* körút 14. szám alatti lakása volt. A „*Békefi tanya*” melegére *Keck József* a *Mécsben* (1922. március), *Jenő István* a *Tiszatájon* (1963. január) emlékezett vissza nosztalgiaiával, *Berczeli A. Károly* pedig egyik regényében írt róla. A fiatal költők és művészek *Békefiék*nél politikai vitákat rendeztek, rövidebb-hosszabb életű lapjaikat (*Fáklya*, *Mécs*, *Csőnd*, *Színház* és *Társaság*), versesköteteiket tervezgették, vagy éppenséggel *József Attila*t és *Berczeli*t hallgatták, akik egymással versenyezve szavalták költeményeiket.

Békefi 1921-ben beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, ahol *Benkhard Agoston* osztályára került. A hallgatók közül *Vén Emillel* kötött mély barátságot. *Hont Ferenc* közlése szerint 1924 januárjában mindketten beléptek a Szociáldemokrata Pártba.

A fiatal művésznövendéket a megélhetési költségek növekedése 1925. februárban arra készítette, hogy támogatásért forduljon szülővárosához. Nem könyörög, csak nyomorúságos helyzetét ismerteti a nehezen leküzdött büszkeség hangján: „...Négy éve vagyok a budapesti Képzőművészeti Akadémia művésznövendéke, és ezen idő alatt a legnagyobb nélkülözésekkel küzdöttem, csupán ün-

Békefi György (Positano, 1926)

bizalmam és hivatáshitem istá-poltak... s csak most, négy évi szakadatlan tengődés és éhezés után kockáztatom meg kérésemet.

Szegedi születésű vagyok, szegedi tájakat szívtam véremmé, s úgy érzem, nem minden ragaszkodás és meggondolás nélküli kíséreltezem Szeged város művészetpártfogásával. Teljesen vagyontalan vagyok. Özvegy édesanyám csekély nyugdíja csak fájóbbá teszi a nyomorúságot... Fáj a kérés, de minthogy beteljesülésem hite szebb jövővel kecsegtet, úgy érzem, hogy esetleges segélyeztetésem nem lesz városom haszontalan kiadása.”

A válasz rövid és rideg: a kérés fedezet hiányában nem teljesíthető.

Békefi 1925 nyarán rendezte első kiállítását az Árpád téri iskola egyik termében. *Juhász Gyula* a *Délmagyarországban* (1925. aug. 9.) a művész társadalmi elkötelezettségére figyel föl: „*Békefi György... azért tetszik nekem, mert a háború utáni új nemzedék szociális öntudatát, humanista áhitatát és fájdalom életakarát fejezi ki finoman, erősen és bátran. Nemcsak akar, de tud is. És nemcsak tud, de érez is. És együtt érez a dolgozókkal és a szenvedőkkel.*” A *Színház* és *Társaság* augusztus 10-i számának ismeretlen kritikusa (*Koroknay József?*) szerint is „*legsikerültebb alkotásai sürített terű, szociális tendenciájú rajzai.*”

A kiállítás után *Békefi* és *Berczeli* Olaszországba ment, hogy ott folytassák tanulmányaikat. *József Attila* *Berczeliék* *Szentháromság* utcai lakásán búcsúzott tőlük. Rómáig váltottak jegyet, onnan gyalog (!) mentek Nápolyba, úticéljuk első állomására. *Békefi* két évet töltött az olasz „kék ég alatt”. Ott készített munkáit 1928 márciusában az *Ernst Múzeumban* állította ki csoportkiállítás keretében. *Elek Artúr* a *Nyugatban* (1928. ápr. 1.) azt írta róla, hogy „*grafikus tehetség, és van szeme a tájmotívumbeli érdekes iránt.*”

A művész a kiállítás anyagát júniusban Szegeden is bemutatta a Kass szálló halljában. *Juhász Gyula* a *Hétfői Rendkívüli Újságban* (1928. jún. 18.) ismét *Békefi* társadalmi hovatartozását emeli ki: „...különösen a „Katonatemetés” és a „Forradalom” szociális tendenciájú beállításai... ragadja meg és nyugtázza le a szemlélet.” *Lengyel Vilma* úgy látja (*Délmagyarország*, 1928. jún. 17.), hogy a fiatal művész hajlik „a rémület és borzalom kifejezésének stúdiumai felé”.

Békefi kiméletlenül foltárta a kiálló társadalmi ellentéteket, bátran bemutatta a nyomor áldozatait, az esetleket sorsát. Az *Építőmunkások* c. rajzán a félbehagyott építkezés mellett ülő, magukba roskadt munkanélkülie-

ket látjuk. Az *Új Heródes* című — a nyomort megjelenítő — képen anyák vonulnak egy fényes utcán, kezükben halott csecsemőkkel. A *Demagóg* egy kigyózó alakban megrajzolt hordószónok, aki fej nélküli emberekből álló tömeghez beszél. Tápai Antal szobrászművészen máig ható nyomot hagyott egyik rajza, amelyen tankból lönek egy menekülő őzikére. Ime, négy műben az egész ellenforradalmi rendszer: munkanélküliség, nyomor, demagógia, megtorlás. A többi képcím is egy-egy vadvészed: *Forradalom*, *Sztrájk*, *Robbanás a tárnában*, *Művészsors*, *Nyomorékok*.

Érthető, hogy ezt a nyíltan szocialista művészetet nem támogathatták a város urai. *Persze*, ha *Nyilasról* volt szó, maga *Klebsberg* sietett biztosítani a fedezetet, hiszen a sorozatban előállított *Tere-fere*, *Körbe-körbe*, *Vasárnap délután* és megannyi hamis idill — tehát a képzőművészeti demagógia — szépek és gondtalannak mutatta *Horthy* Magyarországot.

A *Békefi* család a jobb megélhetés reményében 1929 elején Brüsszelbe költözött. A művész a következő évben európai tanulmányutat tett. Az év elején a Szovjetunióba látogatott litván feleségével. Párizsban az expresszionizmus hatása alá került. *Berczeli A. Károlynak* hazaküldött munkái monumentális fogalmazásúak, a magyar aktivizmus örökét viszik tovább. Brüsszelben freskómegrendeléseket kap, sokat dolgozik.

A 30-as években az elsők között ismeri föl a fasiszta veszélyt. Hitler-ellenes karikatúráit a francia lapok is szívesen közlik. A náci gépezet nem felejt: a szegedi grafikus neve éppúgy listára kerül, mint a Nagy diktátort készítő *Chapliné*.

Sorsa hamarosan megpecsétlődik. A német hadsereg 1940. május 10-én hadüzenet nélkül megtámadja Belgiumot, egy hét múlva elesik Brüsszel is. *Békefi* koncentrációs táborba kerül, és többé nem is érkezik róla hír... Föltehető, hogy Brüsszel felszabadítása (1944. szept. 3.) előtti hetekben vagy napokban végeztek vele.

Itthon sokáig megfellebbeztek róla. *Berczeli A. Károly*, a gyermekkori barát törte meg a csöndet. Kettőjük barátságát, a szegedi „daliás időköt”, az olaszországi vándorutat a *Kék ég alatt* (Bp. 1958.) c. kitűnő regényében örökítette meg: „*Szegény Gyurka azóta már rég nem él, még a második világháborúban pusztult el, messze idegenben, s kissé összefacsarodik a szívem, ahogy őt, a testvéri barátot most megidézem s élni kényyszerítem. Nem akarok tudomást venni arról, hogy ő e sorokat már nem olvashatja, élőnek képzelem, újra gyalogolok, társalgok vele, vakmerő terveket szövök, s magam mellé varázsolom, mint a régi rómaiak...*”

Idestova ennek is húsz esztendeje, de *Békefi György* életművét a mai napig sem tartja számon se a szegedi, se a magyar szocialista képzőművészet története. Pedig olyan elődünk ő, akinek életútja és életműve például szolgált ma is.

APRÓ FERENC

Életmód a falu és város között

Az ingázó munkások művelődéséről

Az 1970-es népszámlálási adatok szerint Magyarországon az aktív keresők negyede ingázó, pontosabban: lakóhelyéről eljáró dolgozó. 1970-ben 956 100 ember naponta, 305 200 pedig hetente, kéthetente kelt útra, hogy munkahelyére eljusson vagy onnan hazatérjen. Mivel újabb adatokkal nem rendelkezünk, csupán feltételezhetjük, hogy az említett számok az elmúlt évek során növekedtek.

Az ingázó életforma fennmaradása annál is valószínűbb, mivel korunkban a világ nagyvárosaiból sajátos népvándorlás indul kifelé; a természetközeli lakóhely mind több ember számára éri meg a hosszabb közlekedést.

Egyéni szempontból óriási különbségek adódnak: ingázó az is, aki 15 perc alatt éri el munkahelyét a szomszédos városban, az is, aki napi 3–4 órát utazik vagy csak hetenként megy haza; és ingázó az ún. „kijáró” is, aki városbeli otthonából jár vidékre dolgozni.

Napjainkban a munkás-paraszt szövetség családokon belül is megvalósul: országos átlagban a falusi lakosság 55 százaléka „kétlaki”, vagyis valamelyik családtag ipari dolgozó és egyben ingázó is. A megoszlás nem egyenletes: az „erősen vonzott” községek a városokhoz közel fekvő kis falvak.

Az ingázás előnyei és hátrányai az egyén szempontjából a távolság szerint módosulnak: a közelbe járók számára a természetközelség, a szabad időben végzett kerti munka mint aktív pihenés, a falu nyugalma és jó levegője az előnyök túlsúlyát hozza, ám a távolabb lakók élete annál fárasztóbb, hiszen szabad idejük tetemes részét emészti fel az utazás. Esőben, hóban, sötét hajnalokon és késő este (műszak szerint) viszi őket a „fekete vonat”, következesképp megbetegedéseik aránya is jóval meghaladja a lakóhelyükön dolgozókéit. Ezzel szemben gyermekeik szempontjából többnyire kedvezőbb a falun lakás: nyugodtabb környezetben, jó levegőn nőnek fel; s egyáltalán van hely számukra.

Ha az ingázók művelődési helyzetét figyeljük — s most elsősorban ez a célunk —, kiderül, hogy minden akadály ellenére érdeklődőbbek, mint a faluból el nem járó dolgozók. Átmeneti helyzetben élnek falu és város között, könyvvásárlásuk, házi könyvtárak meghaladja a falu átlagát. Ugyanúgy a lakásviszonyok civilizációs foka. (Az otthon kényelme és a könyvgyűjtés összefüggése annyira feltűnő, hogy statisztikailag is mérhető.)

A kétlaki családok jövedelme általában nagyobb, tehát tágasabb, kényelmesebb, háztartási gépekkel jobban felszerelt otthon teremtene. A gépekre azért is rászorulnak, mert szabad

idejük viszont kevesebb. A Békés megyei nagyszabású szociológiai kutatások, melyek a falusi családok életmódját vizsgálták, kimutatták, hogy az ilyen családok „tollasodása” mögött milyen erőfeszítés húzódik meg: puritán takarékoság és erőt nem kímélő munka. (A háztáji gazdaság, a gyerekek nevelése minden gondjával rendszerint a feleségre hárul, s ez különösen feltűnő Békés megyében, ahol igen sok község valósággal „asszonyok faluja”, mivel a férfiak távol dolgoznak.) Ezekben a családokban a könyvgyűjtés is többnyire a gyermekek kedvéért történik, a felnőtteknek sem idejük, sem erejük nem marad a rendszeres olvasásra.

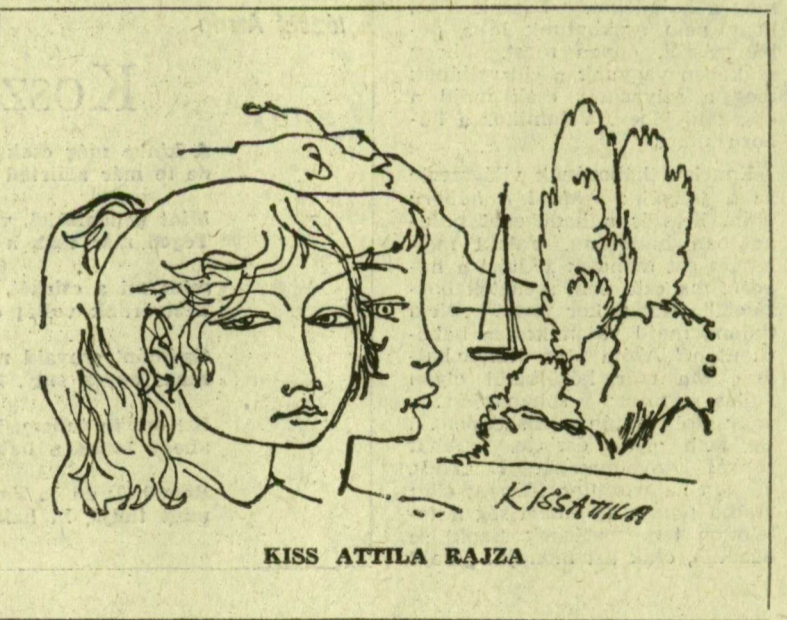
Elvileg persze a vonaton is lehetne olvasni. Kivált, ha megfelelő világítás is volna hozzá. (Különös kettősség: miközben minden erővel művelődésre sarkalljuk az embereket, senki sem gondol rá, hogy a várótermek, vonatok, buszok, presszók mind sötétek, aki ott olvas, kockáztatja a szeme világát. Persze elszánt emberek is akadnak, nem is kevesen. Egy felmérés adatai szerint az ingázók 18,4 százaléka rendszeres olvasó, 40 százaléka pedig „időnként” vesz könyvet a kezébe. Ugyanez a felmérés szűri le adataiból azt a következtetést, hogy az olvasás mennyisége az urbanizálódással arányos. (Ami nem feltétlenül jelent izlésbeli fejlődést is, az említett adatok csak a mennyiségre vonatkoznak, ám a megkérdészetek olvasói izlése, tehát művelődésük minősége nem haladta meg a faluban dolgozókéit.) A falu kultúrája ugyanis hagyományosan szóbeli és közösségi kultúra volt, a városi élet viszont magával hozza az érdeklődő számára az egyéni művelődést és ezzel együtt az írásbeliséget.

Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az ingázók a művelődés kezdeti lépéséinél előnyben vannak a falun dolgozókkal szemben, az alaposabb elmélyülésben azonban a közlekedési körülmények gátolják őket. A kezdeti lépések előnyéhez tartozik a tájékozódás tágabb lehetősége: a városi könyvesbolt, a városi, illetve üzemi könyvtár gyakran ráirányítja az érdeklődők figyelmét az új művekre; ám közülük is a nagy többség épp úgy a televízióból vagy a rádióból szerzi értesüléseit, mint a falun dolgozók.

Az elevebb szellemű ingázók azonban közvetítő szerepet töltenek be város és falu között, s ez akkor is serkentő, friss fuvalta hoz a falu életébe, ha ők maguk — éppen köztes helyzetük miatt — sok mindenből kimaradnak (pl. előadások, irodalmi körök, színházi esték).

Ha arra gondolunk, hogy az ingázók életformája a családjukra is hat, akkor kb. négymillió embert vehetünk alapul, akiket valamiképp befolyásol ez a helyzet. A művelődés munkásainak gyakori kérdése: mit tehetünk értük? Am a könyvtárak alkalmazkodó nyitvatartása, a rendezvényeknek a vonatindulással való egyeztetése, az olvasmányos, vonaton is olvasható, értékes irodalom ajánlása csak egyik része a segítségnek. A másik a közlekedés ilyen szempontú civilizálása: amint létezik nem dohányzó szakasz, úgy létezniük kellene jól világított, nyugalmas „olvasó szakszoknak”, ahol nem bömölhet a kártya, nem járhat körbe a pohár, nem léphet be a kapatos ember. Akkor maga a „hely szelleme” sugallná, hogy megbecsülésre érdemes a művelődő dolgozó, nem pedig csudabogár, s akkor bizonyára többen akadnának, akik kihasználnák a drága időt, a vonattal együtt futó órákat.

BOZÓKY ÉVA

KISS ATTILA RAJZA